

Fadrusz Jánosra emlékezünk¹

Ferenczy Istvánhoz, Izsó Miklóshoz, Huszár Adolfhoz hasonlóan Fadrusz János is iparoslegényi sorból emelkedett fel. Pozsonyban született 1858. szeptember 2-án, az egykori Várút 43—45. szám alatt, a győri hősnek nevezett Pálffy Miklós fia, Pálffy Pál pozsonyi főispán kastélyához tartozó kis épületben. A kastélyt később tűzéraktanyának használták. A várúti főbejáratnál márványtábla hirdette, hogy a belső udvar földszintes kis szobájában született a nagy szobrász. A század elején a hajdan szép kastélynak már csak a romjai voltak meg, később pedig lakóházak épültek ezen a területen.

Fadruszék öt apró gyermekükkel nemsokára elköltöztek a város szegénynegyedébe, a Virágvölgynek nevezett városrészbe. Apjuk a szőlősgazdákhöz járt napszámba, anyja kis szatócboltot bérelt, ahol a külváros egyszerű vevőit szolgálta ki. A legkisebb fiút, Jánost a négy elemi elvégzése után a dómreálba² írtatták. Az ezt követő időszakról szól első ifjúkori szerelmének, egy főúri asszonynak írt levele: „Büszkém emlékszem arra az időre, amikor elviselhetetlen hőségben reggeli öt órától nyolc óra estig a nyitott tűznél állottam. vasat tűzesítettem és kovácsoltam, míg otthon késő éjfélig finom tollrajzokat csináltam, hogy művésszé képezsem ki magam, amit szüleim csekély anyagi ereje miatt más úton el nem érhettem volna. Azzal a kis műveltséggel, amit a két reáliskola elvégzése adott, lakatosinas lettem és a napi munka terhe alatt is volt erőm és kedvem magam művelésére. A szeneskamra vagy a padlás ócska vastörmelékei közt tanulmányozhattam a világtörténetet és olvastam a klasszikusokat...”

Rajztanára ajánlására Trencsénbánától 6 km-re, a Radisa völgyében fekvő Zayugróca, az ottani fafaragó iskolába került. Fadrusz-emlékek után kutatva a pozsonyi Egyetemi Könyvtárban megtaláltam az iskola anyakönyvi lapjait. Ennek tanúsága szerint Fadrusz János 1875—1879-ig volt az iskola tanulója s a rajzolásban és műmetszésben kitűnő osztályzatot kapott. Az 1875—1879-ig terjedő időben a zayugróci iskola harminchét tanulója közül egyedül neki volt mindkét tantárgyból kitűnő osztályzata. Az iskola befejezése után 1879. október 1-én hároméves kötelező katonai szolgálatra kellett bevonulnia a prágai 72. gyalogezredhez. Az alapképzés után — mert kitűnő úszó volt — a gyalogezred úszómestere lett. Egy alkalommal *Filippovich* tábornok is az uszodában járt és amíg fürdött, Fadrusz egy botnyélen kifragta a tábornok fejét s tisztelettel felajánlotta a tábornoknak, aki meglepetésében beszédbe eszkedett vele. Ennek a kis epizódnak az lett a folytatása, hogy a tábornok „kellő indokolással” egy évvel korábban hazabocsátja a szolgálatból. „Nem arra való a te időd, János, hogy úszómester légy a 72. gyalogezrednél.” — mondta a tábornok. Nem is kellett többé visszamennie, tartalékos állományba helyezték és megkapta az obsitot. A tábornok később is élénken érdeklődött Fadrusz sorsa iránt.

Leszerelése után visszatért Pozsonyba édesanyjához, s hogy ne legyen terhére, fafaragással és porcelánfestéssel keresett pénzt. Álma azonban továbbra is a szobrászat maradt. Néhány kisebb szoborral vonta magára a figyelmet. *Batla János* városi levéltáros a Pozsonyban időző *Tilgner*nek elismerőleg nyilatkozott Fadruszról, s mindkettőjük ajánlására a Pozsonyi Első Takarékpénztár 600 forintos, a minisztérium 300 forintos ösztöndíjával Bécsben tanulhatott tovább *Tilgner*nél, majd az akadémián *Hellmern*él.³

1894-ben a *Krisztus a keresztján* c. művével aratta első nagy országos sikerét a budapesti Műcsarnokban rendezett tárlaton, és megkapta érte a Képzőművészeti Társulat 1000 forintos nagydíját. Párizsban az 1900. évi világkiállításon egy *Harry Hems* nevű angol megvásárolta ennek a szobornak az ötvényét az exeteri templom számára. Az egyik gipszminta a Pozsony-Virágvölgyi templomba, egy másik példány a szegedi Városi Múzeumba került.

Erdekes, hogyan készült Fadrusz a szobor megalkotására. Egy iszákos piaci csepürágót szerződtetett, hogy a keresztre feszített test anatómiáját tanulmányozhassa. Az iszákos embert a keresztján érte a delírium, ezért gyorsan kiszabadította béklyóiból és elbocsátotta. Minthogy azonban más modellje nem volt, saját magát kötöztette fel a keresztre és az így készült fényképek alapján mintázott tovább.

¹ 120 éve született és 75 esztendeje halt meg Fadrusz János.

² A Szt. Mártonról elnevezett pozsonyi dóm mellett működő iskolát nevezték így.

³ Viktor Tilgner és Edmund Hellmer osztrák szobrászok, a bécsi Művészeti Akadémia tanárai.

A siker után Fadrusz Budapestre költözött. Nemsokára nagyszabású munkához foghatott: Pozsony városának vezetősége a milleneumi év közeledtével elhatározta, hogy a nevezetes évforduló alkalmából az egykori koronázódomb helyén emlékművet állít fel. A pályázatban kikötötték, hogy a pályázók pozsonyi születésűek legyenek. Ezért Fadruszt és Tilgnert kérték fel a pályamű elkészítésére, Tilgner azonban a már befutott szobrász sértett büszkeségével visszalépett. Fadrusz elkészítette a vázlatot, amelynek témája az ismert pozsonyi jelenet — a vitam et sanguinem —

volt, amikor a magyar nemesség a bajba jutott Mária Teréziának felajánlotta „életét és véré” az ellenséges támadással szemben. Miután a mintát elfogadták, a művész elhatározta, hogy a monumentális művet fehér carrarai márványból készíti el.

Fadrusznak nagy gondot okozott a Mária Teréziát ábrázoló modell megtalálása. „Olyanra lett volna szükségem — beszélte később —, aki hozzá szokott a lóhoz, aki nyugodtan, méltóságteljesen tud ülni és hatalmában van a ló akkor is, ha az éppen meghorkan. — S aztán — ... én az alakot előbb aktban szerettem volna megmintázni, hogy csak azután rakjam fel rá a kosztümöt, alaposan áttanulmányozva a lovon ülő nőt... Hol kapok ilyen aktmodellt? Gondterhelt fejjel jártam Bécs utcáit, mikor egyszerre csak szemem elé került a cirkusz plakátja, hirdelve egy ismert műlovárnő felléptét. Mentő eszmém támadt, jegyet váltottam és idegesen vártam, míg a műlovárnő fellép. Csakugyan ő az, az én Mária Teréziám, úgy ülte meg a lovat, olyan biztosan, olyan nemesen, olyan méltóságteljesen, de olyan könnyedén is, aminőnek én azt megálmodtam, mert álomban mindig őt

láttam. Előadás után igyekeztem bejutni a lovárnőhöz. Minden ékesszólásomat felhasználtam, hogy kérésemnek engedjen. Hogy milyen szép és hálás feladat lesz az. Az ő lovaglása örökre szóló mintája lesz a lovagló nőnek. Ez az első eset, hogy lovon ülő nőt ábrázol a modern szobrászat. Ahhoz ülhet ő modellt... Türelmesen végighallgattott, aztán így felelt: mert nem pénzzel állt elő, megteszem. Mert nincs a világnak olyan vagyona, amiért aktot állnék. De így — itt a kezem. S nagyon türelmes, és igazán pompás modell lett, végül még kritizálta is a munkámat, s milyen szakszerűen. Csak legalább ne feledtem volna el a nevét...”

A szobor lóalakját a bécsi udvar spanyol lovardájának ménjéről mintázta. A szobornak mindössze két mellékalakja volt. Jobbról állt egy köznemes kivont karddal, balfelől pedig egy díszbe öltözött főnemes. Mária Terézia arcát fiatalkori arcképe után, festmények alapján mintázta, ruházatát pedig az udvarmesteri hivatal bocsátotta rendelkezésére. A főnemesi ruhát *Festetich Tasziló* egyik ösének Mária Terézia korában viselt kosztümjéről készítette, a köznemesét és az egyéb kellékeket múzeumi tanulmányok alapján. A szobrot fényes ünnepség keretében, 1897. május 16-án leplezték le. A történelem vihara később elsöpörte ezt a szép művészi alkotást...

A Mária Terézia szoborral egyidejűleg Fadrusz egy másik munkán is dolgozott: a kolozsvári Mátyás-szobron. Erre is pályázaton nyerte a megbízatást. A terep tanulmányozása után megállapította, hogy a templom előtti téren, ahová a szobrot tervezték, az életnagyságúnál másfélszer nagyobb kompozíció elveszne, kicsinek hatna. Ezért a szerződést meg kellett változtatni kétszeres életnagyságúra. A szobor anyagául a bronzot választotta. Mátyás királyt egy bástya fokán álló hatalmas mén hátára képzelte, s négy mellékalakot tervezett hozzá. Fadrusz nagyszerűen oldotta meg a feladatot, és ezzel művészi sikereinek a tetőpontjára lépett. Országos ünnepség keretében, 1902-ben leplezték le a szobrot, s elismerésként megkapta a vaskoronarendet. Kolozsvár városa díszpolgárává választotta, az egyetem doktori címet adományozott neki. Külföldön is számosan elismerték. A nagy öröm mellé azonban üröm is került, mert az Erzsébet királyné emlékmű pályázatán nem ért el eredményt és ez nagy csalódás volt számára.

A kolozsvári Mátyás-szobron kívül Zilah számára elkészítette a Wesselényi-szobrot. Ezen az ifjú *Wesselényi Miklós* alakját örökítette

meg, és a feléje közeledő paraszttal együtt a népjogok egyenlőségét szimbolizálja, amiért Wesselényi olyan sokszor és bátran sikraszállt. Ugyancsak Zilah számára készítette a Tuhutum-vezér emlékművet, amelyen turul madár gubbaszt és rovásírással a karcsay-kódex néhány versét véste rá. A rovásírás miatt a sajtóban nagy vita keletkezett. Egyesek a Karcsay-kódexet hamisítványnak tartották, a rovásírást peddíg tudálékos koholmánynak. Zilah városát azonban nem zavarta a hírlapi vita. Fadruszt díszpolgárává választotta és a díszes oklevelet a sokat támadott rovásírással írták.

Fadrusz kisebb művei közül említést érdemel a farkasokkal bírkózó *Toldi*, melyet a budai tornaegylet vándordíjnak szánt. Díszítő munkái közül ki kell emelni az igazságügyi palota (később Nemzeti Galéria, Kossuth Lajos tér 12.) számára készült két törvényhozót, valamint a királyi palota lépcsőfeljáratánál levő két atlaszt és a négy palotaórzó oroszlánt. Szegeden a *Tisza Lajosról* készült szobra már csak halála után került felállításra. Számos terve volt még, többek között szerette volna megmintázni a pozsonyi Petőfi-szobrot, de korai halála ebben megakadályozta őt. Helyette tanítványa és jóbarátja *Radnai Béla* valósította meg 1911-ben.

Sok szép terve volt még, amelyek már nem kerültek ki vésője alól, mert **élete** derekán, 45 éves korában elragadta a halál. E kettős évforduló alkalmából kegyelettel emlékezünk róla.

Vörösmarty Géza

(Mezőkövesd)